

MOŽNOSTI ŘEŠENÍ VÝCHOVNÝCH PROBLÉMŮ NA ŠKOLÁCH

– OPATŘENÍ, K NIMŽ MŮŽE ŘEDITEL ŠKOLY V DANÝCH SITUACÍCH PŘISTOUPIT, VÝCHOVNÁ OPATŘENÍ

Mgr. Silvie Houšťavová

Základní tematický blok

STUDIJNÍ TEXTY K DISTANČNÍMU VZDĚLÁVÁNÍ

ÚSPĚŠNÝ LEADER

ZKUŠENÝ MANAŽER

SDÍLENÍ A PRAXE

EFEKTIVNÍ KOMUNIKACE

EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání

Pedagogická
fakulta
Univerzita Palackého
v Olomouci

Tato publikace je výstupem projektu Kompetence leadera úspěšné školy,
reg. č. CZ.02.3.68/0.0/0.0/16_032/0008145

Jméno řešitele: Ing. Alena Opletalová, Ph.D.

Název díla: Možnosti řešení výchovných problémů na školách

Autor: Mgr. Silvie Houšťavová a řešitelský kolektiv projektu Centra celoživotního vzdělávání
Pedagogické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci.

URL autora: www.ccv.upol.cz

URL odkaz na původní dílo: www.klus.upol.cz

Možnosti řešení výchovných problémů na školách by Autor: Mgr. Silvie Houšťavová a řešitelský
kolektiv projektu Centra celoživotního vzdělávání Pedagogické fakulty Univerzity Palackého
v Olomouci is licensed under CC BY-SA 4.0.

To view a copy of this license, visit <http://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0>

MOŽNOSTI ŘEŠENÍ VÝCHOVNÝCH PROBLÉMŮ NA ŠKOLÁCH

OBSAH

Obsah	
Cíle distančního textu	3
1 Problémové chování a způsoby jeho řešení ve školní praxi	4
2 Systém strukturovaného postupu při řešení problémového chování	5
3 Vedení rozhovoru s žákem, žákem a rodičem a vstupního rozhovoru pro nastavení Individuálního výchovného programu	6
4 Personální zajištění řešení problémového chování ve škole	7
5 Další podněty do praxe	8
Shrnutí	10
Použitá literatura	11

CÍLE DISTANČNÍHO TEXTU

- Seznámit s méně užívanými postupy řešení problémového chování žáků ve školní praxi.
- Ukázat etapy vedení rozhovoru se žákem s problémovým chováním.
- Odkázat na postup řešení problémového chování v souladu s aktuálně platnými školskými dokumenty.

1 PROBLÉMOVÉ CHOVÁNÍ A ZPŮSOBY JEHO ŘEŠENÍ VE ŠKOLNÍ PRAXI

Problémové chování žáka bývá chápáno a pojímáno velmi různorodě. Vymezení problémového chování ve školním prostředí a míra jeho závažnosti jsou závislé na subjektivním posouzení každého učitele, jeho názoru na společenské a školní normy a na jeho postojích, prostřednictvím kterých chování hodnotí. V odborných textech lze dohledat řadu teoretických definic problémového chování.

V rámci národního projektu Kvalita – inkluze – poradenství – rozvoj (KIPR) byla v 75 školách (z toho 67 základních) provedena analýza žáků s poruchami chování, kteří vykazují prvky rizikového chování. Ve školním roce 2017/2018 byl v těchto školách zjištěn následující výskyt rizikového chování žáků: (Analytické a výzkumné činnosti v projektu KIPR, 2019):

- lhaní 97 %,
- agrese vůči druhým 95 %,
- nerespektování učitele 92 %,
- záškoláctví 85 %,
- šikana 67 %,
- užívání legálních návykových látek 58 %,
- vandalismus 56 %,
- sebepoškozování 53 %,
- kyberšikana 52 %,
- krádeže 52 %,
- poruchy příjmu potravy 33 %,
- užívání nelegálních návykových látek 25 %,
- rasismus 19 %,
- xenofobie 11 %,
- homofobie 7 %.

Tři z nejčastějších rizikových chování – agrese vůči druhým, nerespektování učitele a záškoláctví jsou zároveň vnímány jako nejnáročnější v pedagogické praxi. Celkový přehled kategorií rizikového chování z pohledu náročnosti pedagogické práce je následující: (Analytické a výzkumné činnosti v projektu KIPR, 2019):

- nerespektování učitele 25 %,
- agrese vůči druhým 22 %,
- záškoláctví 16 %,
- kyberšikana 12 %,
- šikana 9 %,
- užívání nelegálních návykových látek 6 %,
- sebepoškozování 6 %,
- rasismus 2 %,
- lhaní 2 %.

V rámci průzkumu školy uvedly, že při práci s žáky s rizikovým chováním využily tyto postupy: (Analytické a výzkumné činnosti v projektu KIPR, 2019):

- kázeňská opatření 92 %,

- spolupráce s OSPOD 85 %,
- výchovné komise 85 %,
- spolupráce s PPP 79 %,
- spolupráce se SVP 64 %,
- spolupráce s PČR 55 %,
- zpracování IVÝP 36 %,
- případové konference 33 %,
- spolupráce s DPA 15 %,
- spolupráce s NNO 5 %,
- mimořádná schůzka pracovníků školy 3 %,
- pobyt v relaxační místnosti během přestávek 3 %,
- spolupráce s odborníkem (psycholog, neurolog) 3 %,
- spolupráce se státním zastupitelstvím 3 %,
- mimořádná třídní schůzka 2 %,
- sociálně aktivizační služba 2 %,
- spolupráce se SPC 2 %,
- zapojení pracovníků ŠPP 2%.

2 SYSTÉM STRUKTUROVANÉHO POSTUPU PŘI ŘEŠENÍ PROBLÉMOVÉHO CHOVÁNÍ

Ve vazbě na výsledky průzkumu, zachycující obvyklou praxi škol v řešení rizikového chování, chceme v dalším textu inspirovat vedení škol a ostatní kompetentní osoby k užívání způsobů, které jsou praktikovány méně často nebo vůbec. Vycházíme přitom z vlastní školní poradenské praxe, která respektuje principy participace, spolupráce, přijetí osobní zodpovědnosti za vlastní chování a prožití přirozených důsledků nesprávného chování. Naše doporučení jsou také v souladu s Metodickým doporučením MŠMT pro práci s Individuálním výchovným programem v rámci řešení rizikového chování žáků.

Při řešení problémového chování žáků doporučujeme zavést systém strukturovaného postupu. Prvotně, až na výjimky, je základním krokem pohovor se žákem. Není-li toto opatření efektivní, je vhodné uskutečnit společné jednání s žákem a jeho zákonným zástupcem. V dalším stupni lze přistoupit k vypracování Individuálního výchovného programu (IVÝP). V případě, že ani jedna z uvedených intervencí není účinná nebo řešení problémového chování překročí kompetence školy, doporučujeme postoupit případ žáka další instituci (ŠPZ – PPP nebo SVP, OSPOD, Policie ČR, specialisté pro příslušnou problematiku: lékaři, psychoterapeuti atd.).

Specifika jednotlivých intervenčních kroků jsou v Metodickém doporučení pro práci s Individuálním výchovným programem charakterizována takto:

1. Pohovor se žákem – chování je řešeno pouze v rámci školy mezi pedagogickým pracovníkem a žákem. K dosažení žádané změny v chování se škola opírá zejména o motivovanost žáka a jeho kompetence. Míra kontroly a tlaku na změnu jsou mírné. Jde o vzájemnou spolupráci na bázi domluvy.
2. Jednání s žákem a zákonným zástupcem – chování je řešeno v rámci školy mezi pedagogickým pracovníkem školy, žákem a jeho zákonným zástupcem. K dosažení změny se škola opírá o motivovanost a kompetence zákonných zástupců žáka, s jejichž pomocí vytváří kolem žáka pevně ohraničený prostor. Dochází ke zvýšení kontroly a tlaku na změnu, žákova autonomie začíná být omezována. Jde o vzájemnou spolupráci na bázi domluvy.

- Individuální výchovný program (IVÝP) – zavazuje všechny zúčastněné strany (žáka, rodiče, školu) k přijetí určitého dílu zodpovědnosti a k plnění stanovených a dohodnutých úkolů. IVÝP rovněž obsahuje konkrétně stanovená opatření, která budou naplněna, pokud ani za podpory všech zúčastněných stran nedojde k odstranění rizikového chování žáka. Dochází ke zvýšení kontroly a tlaku na změnu, a to nejen v případě žáka, ale v určité míře u všech zúčastněných. Jde o spolupráci na bázi závazku.
- Postoupení případu další straně poté, co škola využila všech dostupných způsobů řešení rizikového chování žáka a možností podpory zákonných zástupců.

V některých případech je přiměřené rovnou přistoupit k jednání se zákonným zástupcem a jeho dítětem. Individuální výchovný program může být zpracován a aktualizován i poté, kdy na řešení situace participuje další instituce. A pokud se na péči o žáka spolupodílí více institucí a specialistů, je velmi užitečným nástrojem metoda případové konference.

3 VEDENÍ ROZHOVORU S ŽÁKEM, ŽÁKEM A RODIČEM A VSTUPNÍHO ROZHOVORU PRO NASTAVENÍ INDIVIDUÁLNÍHO VÝCHOVNÉHO PROGRAMU

Při vedení rozhovoru doporučujeme postupovat dle kroků popsanych v Metodickém doporučení pro práci s Individuálním výchovným programem v rámci řešení rizikového chování žáků (2013), který zde citujeme:

- pojmenování rizikového chování žáka;
- pojmenování dosavadních důsledků tohoto chování:
 - » může se jednat o zhoršení prospěchu, kázeňská opatření, ale i ztíženou pozici v třídním kolektivu...;
- hledání „slabých míst“, která by toto chování mohla podněcovat:
 - » může se jednat o kombinaci snadné ovlivnitelnosti žáka a přítomnosti tzv. „našeptávače“ ve třídě, který žáka dokáže podnítit k narušování výuky,
 - » je možné sem zařadit diagnózu žáka – např. ADHD,
 - » spadá sem i nedostatečná komunikace mezi školou a rodinou, která může dávat prostor k záškoláctví nebo podvádění – např. falšování podpisů;
- definování žádoucího chování:
 - » je nutné konkrétně pojmenovat, co se od žáka očekává; doporučuje se vyhýbat obecným frázím, jako např.: „Žák bude dodržovat školní řád a řádně plnit své školní povinnosti“;
- motivování žáka/zákonných zástupců k žádoucímu chování:
 - » motivovat lze příslibem nějakých výhod, např. umožnění plnění nějakého prestižního úkolu ve třídě,
 - » motivací mnohdy může být zpětné získání své autonomie, která je často režimem IVÝP omezena;
- stanovení úkolů:
 - » pokud to lze, úkoly je lepší definovat směrem k žádoucímu chování (co by se mělo dělat): „Žák bude ve škole 10 minut před prvním zvoněním“, než směrem od nežádoucího (co by se nemělo dělat): „Nebude chodit pozdě“,
 - » je nutné se vyvarovat nadměrné detailnosti, jako např.: „V případě, že žák úkolu neporozumí, přihlásí se a požádá o bližší vysvětlení, nebude na sebe upoutávat pozornost, což znamená nedělat grimasy, groteskní pohyby a pronášet nevhodné komentáře.“
- stanovení potřebné podpory:
 - » podpora zákonným zástupcům ze strany školy, např. poskytnutí kontaktu/pomoc při zkontaktování poradenského zařízení/odborníka,
 - » podpora žákovi ze strany rodiny – pokud to situace umožňuje, tak si např. dočasně upravit pracovní dobu, aby mohl ráno zákonný zástupce dohlédnout na odchod žáka do školy, nebo vyhledat jinou osobu za tímto účelem,

- » podpora žákovi ze strany školy – žák se sklony k výbušnosti dostane např. možnost si v případě potřeby žádat, aby mohl přestávky trávit mimo třídu, v klidném prostředí, aby si odpočinul;
8. stanovení frekvence a způsobu kontroly:
- » frekvence kontrolních setkání může být proměnlivá; v počátku spolupráce se doporučuje setkávat se s rodinou častěji a poté postupně frekvenci setkávání rozvolňovat,
 - » kontrola může probíhat formou osobních setkání nebo kombinací telefonické a emailové komunikace atd., a to podle specifik daného případu;
9. definování dalších postupů a případných opatření při nedosažení žádoucích změn
- » může se jednat o kázeňská opatření, postoupení případu další straně – např. OSPOD, který má své další nástroje pro práci s rodinou; pokud už je rodina vedena na OSPOD a OSPOD je do IVýP zapojen, lze využít některých jeho opatření.

4 PERSONÁLNÍ ZAJIŠTĚNÍ ŘEŠENÍ PROBLÉMOVÉHO CHOVÁNÍ VE ŠKOLE

Systém péče o žáky s problémovým chováním je ve škole na bázi vzájemné participace a spolupráce personálně zajištěn:

- ředitelem školy,
- výchovným poradcem,
- školním metodikem prevence,
- třídními učiteli,
- dalšími pracovníky školního poradenského pracoviště – školním psychologem a školním speciálním pedagogem.

Metodický materiál NÚV Podpůrná opatření v oblasti problematického chování a poruch (2018) shrnuje roli vedení školy a školního poradenského pracoviště v dané problematice takto:

Ředitel školy vymezuje prostřednictvím vnitřních směrnic zejména:

- interní pravidla chování v rámci školního řádu,
- vystupuje jako oficiální orgán s pravomocí postoupit řešení dalším institucím (včetně opatření sankčního charakteru),
- svolává mimořádnou pedagogickou radu,
- stanovuje seznam užívaných kázeňských opatření (zápis do žákovské knížky, důtky, snížená známka z chování, alternativní tresty s důrazem na propojení s důsledkem činu apod.),
- zpracováním IVýP je vytvořen dokument, který je zároveň opatřením pro učitele a školu – zavazují se k opatřením na půdě školy, kterými sami přispějí ke zlepšení situace; vedení školy ve spolupráci s pedagogy a zákonnými zástupci účinnost IVýP vyhodnocuje.

Tým školního poradenského pracoviště v závislosti na svém složení se ve spolupráci s třídními učiteli podílí na:

- vytváření a koordinaci systému funkčních opatření v postupných krocích (stupňovitá intervence podle závažnosti a délky trvání problémového chování); např. od pohovoru učitele s žákem, přes intervenci v rámci ŠPP po svolání výchovné komise a případné vyvolání dalších kroků realizujících se již mimo školu,
- stanovení a vyhodnocování konkrétních cílů a opatření, důslednost při jejich dodržování,
- specifické práci se třídou a jejím klimatem;
- péči o specificky zaměřené skupiny (např. skupina pro děti s problémy ve zvládnutí emocí – dechové aktivity, rozvoj sebeřízení, nácvik vhodného chování, hraní rolí),

- uplatňování prvků terapeutických přístupů, např. arteterapie, muzikoterapie, rodinné terapie, projektivní techniky (individuálně i skupinově) – limitem je prokazatelná odborná úroveň pracovníka ke zvoleným aktivitám,
- participaci na následné péči po zásahu specializované instituce/odborníka,
- spolupráci s odborníky a institucemi (ŠPZ, OSPOD, PČR, kurátor, pediatr, pedopsychiatr, psychoterapeut, klinický psycholog),
- poskytování krizové intervence (je-li pracovník odborně způsobilý),
- informování o spolupracujících institucích a možných řešeních směrem k žákům, rodičům i učitelům,
- strukturaci a pomoci s výběrem vhodných volnočasových aktivit pro žáky.

5 DALŠÍ PODNĚTY DO PRAXE

Jednotlivé projevy rizikového chování žáků ve školách doporučujeme striktně řešit dle detailních praktických postupů zpracovaných v tematických přílohách Metodického doporučení k primární prevenci rizikového chování u dětí a mládeže. Přílohy jsou věnovány tématům: návykové látky; rizikové chování v dopravě; poruchy příjmu potravy; alkohol; syndrom CAN; školní šikanování; kyberšikana; homofobie; extremismus; rasismus, xenofobie, antisemitismus; vandalismus; záškoláctví; krádeže; tabák; krizové situace spojené s násilím; netolismus; sebepoškozování; nová náboženská hnutí; rizikové sexuální chování; příslušnost k subkulturám; domácí násilí; hazardní hry; zásady přístupu k dětem s PAS. Metodický pokyn s průběžně aktualizovanými přílohami je dostupný na webu MŠMT.

Pro úplnost informací ohledně školských dokumentů, které se vztahují dané k problematice, uvádíme, že MŠMT čerstvě přijalo strategický materiál Národní strategie prevence rizikového chování dětí a mládeže na období 2019–2027 a Akční plán realizace Národní strategie primární prevence rizikového chování dětí a mládeže na období 2019–2021. Dokumenty jsou rovněž přístupné na webu MŠMT.

Příklady

Kopřiva, Nováčková, Nevolová, Kopřivová (2006) prezentují způsob jednání s dítětem, které neautoritativním způsobem vede k budování osobní zodpovědnosti za chování a nastavení hranic chování. Tento postup je založen na myšlenkách:

- Namísto trestů nechat přiměřeně dopadnout důsledky nesprávného jednání, chování.
- Prožití přirozených důsledků nesprávného chování přináší porozumění souvislostem a je přítomno, i když není přítomna autorita.
- Cílem je umožnit dítěti dát věci do pořádku a tím se stávat kompetentnějším. Jde o hledání řešení: Co s tím uděláme? Co mohu udělat, abych to napravil?
- Přejít od strategie „přestupek – domluva – trest“ ke strategii „přestupek – spoluúčast – náprava“.

Příklad postupu jednání:

1. Konstatování problému (popis) + výzva ke spoluúčasti na jeho řešení:

„Hodiny jsou zničené. Co teď navrhuješ?“

„Tak teď už jsme si řekli, co se mezi vámi stalo. Co by vám pomohlo, abyste se zase udobřili?“

2. Informace:

„Když někomu ublížíme a chceme si ho zase udobřit, pomůže, když se omluvíme.“

3. Výběr řešení:

„Domluvíte se už sami nebo chcete, abych byla u toho?“

4. Očekávání:

„Budu ráda, když mi do konce vyučování přijdete říct, jak jste se domluvili.“

Důležité je nenechat se odradit, když hned po naší první větě nezareaguje druhá strana očekávaným způsobem. Základní strategií je vracet problém k dítěti (*Co s tím uděláš? Co navrhuješ? Jak to budeme řešit? Do večera bych chtěl slyšet tvoje návrhy, jak to dát do pořádku. Chceš mi to říct nebo napsat? apod.*).

Pokud jsme se poctivě snažili řešit problém za spoluúčasti dítěte, a přesto to nevedlo k dosažení dohody přijatelné pro obě strany, můžeme převzít iniciativu my. Budeme hledat řešení, které by dál nezhoršovalo situaci nebo kterým chráníme sebe a své oprávněné potřeby a zájmy:

„Můžeš si hrát s ostatními dětmi a dodržovat dohodnutá pravidla, nebo být raději sama v pokoji. Co si vybereš?“

„Můžeš si půjčovat moje cedéčka, ale budeš je dávat do obalu a vracet na místo.“

Věta začíná informací o přijatelném chování („Můžeš...“), potom následuje informace o další možnosti: tou je buď jiná alternativa přijatelného chování (být chvíli sama v pokoji), nebo přirozený důsledek (zamčená cedéčka).

SHRNUTÍ

- Problémové chování žáků ve školách je vnímáno i chápáno velmi různorodě, je závislé na subjektivním pohledu hodnotitele.
- Z průzkumu na 75 školách vyplynulo, že ve školním roce 2017/2018 patřily mezi nejčastější rizikové chování žáků – agrese vůči druhým, nerespektování učitele a záškoláctví. Tyto kategorie problémového chování jsou zároveň vnímané jako nejnáročnější v pedagogické praxi.
- Školy nejčastěji řeší problémové chování kázeňskými opatřeními.
- Intervenci doporučujeme pojímat jako strukturovaný postup založený na stupňujících se krocích – jednání s žákem, jednání s žákem a jeho zákonným zástupcem, vytvoření Individuálního výchovného programu a předání případu žáka třetí straně.
- Jednotlivé projevy rizikového chování doporučujeme řešit v souladu se zásadami a postupy popsány v tematických přílohách Metodického doporučení k primární prevenci rizikového chování u dětí a mládeže.

Kontrolní otázky a úkoly

1. *Jaké jsou kroky strukturovaného postupu řešení problémového chování žáků?*
2. *Jaká jsou specifika Individuálního výchovného programu?*
3. *Jaké jsou kroky vedení rozhovoru se žákem nebo žákem a jeho rodičem?*

POUŽITÁ LITERATURA

KOPŘIVA, Pavel et al. *Respektovat a být respektován*. 2. vyd. Kroměříž: Spirála, 2006. 286 s. ISBN 80-901873-7-4.

Elektronické zdroje

Akční plán realizace Národní strategie primární prevence rizikového chování dětí a mládeže na období 2019-2021. [online]. Praha: MŠMT, 2019 [cit. 2019-05-08]. Dostupné z: <http://sdv.msmt.cz/vzdelavani/socialni-programy/strategie-a-koncepce-ap-msmt>

Analytické a výzkumné činnosti v projektu KIPR [online]. Praha: NÚV, 2019 [cit. 2019-05-08]. Dostupné z: <http://www.nuv.cz/kipr/metodicka-podpora>

Metodické doporučení k primární prevenci rizikového chování u dětí a mládeže. [online]. Praha: MŠMT, 2010 [cit. 2019-05-08]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/vzdelavani/socialni-programy/metodicke-dokumenty-doporuceni-a-pokyny>

Metodické doporučení pro práci s Individuálním výchovným programem. [online]. Praha, MŠMT, 2013 [cit. 2019-05-08]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/vzdelavani/zakladni-vzdelavani/metodicke-doporuceni-msmt-pro-praci-s-individualnim>

Národní strategie primární prevence rizikového chování dětí a mládeže na období 2019-2027. [online]. Praha: MŠMT, 2019 [cit. 2019-05-08]. Dostupné z: <http://sdv.msmt.cz/vzdelavani/socialni-programy/strategie-a-koncepce-ap-msmt>

Podpůrná opatření v oblasti problematického chování a poruch chování. [online]. Praha: NÚV, 2018 [cit. 2019-05-08]. Dostupné z: <http://www.nuv.cz/file/3363/>

PdF UP v Olomouci, Žižkovo nám. 5, 771 40 Olomouc

Centrum celoživotního vzdělávání

www.ccv.upol.cz

